

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ІНСТИТУТ КУЛЬТУРИ

На правах рукопису

37. 036. : 376.5

ГАВЕЛЯ ОКСАНА МИКОЛАЇВНА

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ХУДОЖНЬО-ТВОРЧОГО ВИХОВАННЯ
ОБДАРОВАНОЇ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ
У ПОЗАНАВЧАЛЬНИЙ ЧАС

13.00.05, - Соціальна педагогіка

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Гавель

КИЇВ, 1997

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Київському державному інституті культури

Науковий керівник:

Кандидат педагогічних наук,
доцент МИРОНЮК ОЛЕНА
ГРИГОРІВНА

Офіційні опоненти:

Левченко Тетяна Іванівна, доктор
педагогічних наук, професор;
Цимбалюк Наталія Миколаївна,
кандидат педагогічних наук, професор

Провідна організація: Інститут проблем виховання АПН України

Захист відбудеться "25" вересня 1997р. о 15³⁰ год. на
засіданні спеціалізованої вченої ради Д. 01. 34. 02 при Київському
державному інституті культури (м. Київ, вул. Щорса, 36).

З дисертацією можна ознайомитися у Науковій бібліотеці при
Київському державному інституті культури (м. Київ, вул. Щорса, 36).

Автореферат розіслано "25" серпня 1997р.

Вчений секретар

Спеціалізованої вченої ради

Г.М. Загадарчук

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність проблеми.

В умовах гуманітаризації і гуманізації освіти в Україні особливе місце відводиться навчанню і вихованню обдарованої молоді. З метою розвитку здібностей, обдарувань і талантів дітей державою передбачено відкриття профільних класів, спеціалізованих шкіл, гімназій, ліцеїв, колегіумів, а також різних типів навчально-виховних комплексів тощо. Визначається за необхідне їх підтримка і заохочення, надається можливість навчатися та стажуватися у провідних вітчизняних та закордонних освітніх, культурних центрах.

Актуальною педагогічною проблемою сьогодення є наукове керівництво позанавчальною роботою обдарованої молоді, що передбачає взаємозв'язок усіх соціальних інститутів суспільства. Важливим тут постає узагальнення і теоретичний аналіз досвіду художньо-естетичного виховання старшокласників, раціонального використання ними свого вільного часу.

Соціально-економічні умови країни визначають основну стратегію у вихованні людини. У свою чергу культурно-психологічні особливості розвитку суспільства позначаються на проблемах індивідуалізації виховання творчої особистості, головних психолого-педагогічних та культурологічних підходах до її формування.

Позанавчальна робота містить багатий потенціал можливостей у реалізації кожною особистістю своїх культурних потреб і інтересів, а також розвитку її фізичних і духовних якостей. Реальним є розширення соціального досвіду особистості, набуття нею нових навичок у різних сферах життєдіяльності. Особливою ознакою позанавчальної роботи є створення умов для спілкування з тими цінностями, що викликають у учнівської молоді особистий духовно мотивований інтерес. У результаті соціально-культурної активності особистості стає можливим створення, поширення та засвоєння культурних цінностей.

Ми виходимо з положення про те, що **естетичне виховання** повинно спрямовуватись на формування активно-творчої особистості, здатної з позицій сприйняття загальнолюдських цінностей сприймати і оцінювати естетичні явища у житті, природі, мистецтві. Відповідно до цього, **художньо-творче виховання** трактується як цілеспрямоване формування у особистості здібності розуміти мистецтво й включає в себе вміння узагальнювати свої життєві уявлення за

допомогою засобів художньої виразності, втілювати ці уявлення у формі художнього образу, реалізовувати набутий духовний потенціал у різних сферах діяльності.

Необхідно зазначити, що образотворче мистецтво, література, поетика, риторика, музика, хореографія, дизайн і архітектура, градобудівництво, мистецтво театру і кіно, культура та побут народів світу, національна українська культура й мова - все це являє собою засоби художньо-творчого виховання молоді, знайомство з якими виховує різнобічно розвинену, талановиту особистість.

Стає очевидною потреба більш глибокого дослідження такої складної проблеми як художньо-творче виховання обдарованої учнівської молоді. Це вимагає узагальнення досвіду, що накопичений у галузі психології, педагогіки, культурології та суміжних науках з питання виховання обдарованої особистості в умовах спеціалізованого навчального закладу. Адже основний контингент спеціалізованих шкіл, ліцеїв, гімназій складає обдарована молодь, якій властиві такі новоутворення, як особливо високий рівень творчих здібностей і специфічні особистісні внутрішні якості.

Ми розглядаємо обдарованість як систему психодинамічних характеристик особистості, які мають виявлення у випереджаючому розвитку якостей і властивостей індивіда та набутий стійкій спрямованості до творчої діяльності.

Визначення теоретичних підходів до обдарованої особистості й вивчення досвіду функціонування спеціалізованих шкіл, ліцеїв, гімназій й свідчить про необхідність організації систематичного вивчення старшокласників у всій складності їх виявлення, у різних ситуаціях рольової поведінки і певних видах діяльності.

Дослідження умов художньо-творчого виховання обдарованої учнівської молоді у позанавчальний час є соціально-значимою педагогічною проблемою, яка вимагає вивчення і осмислення художньо-просвітницької роботи зі школярами у позанавчальний час у контексті розвитку української культури в цілому та розробки шляхів удосконалення цієї діяльності.

Відсутність комплексних досліджень за проблемою розвитку художньотворчого виховання учнівської молоді спеціалізованих шкіл, ліцеїв, гімназій у позанавчальний час обумовила вибір теми даної дисертації і визначила об'єкт, предмет дослідження, його мету, гіпотезу і основні завдання.

Об'єктом дослідження став процес художньо-творчого виховання учнів 9-11 класів спеціалізованих шкіл, ліцеїв природничо-наукового, гуманітарного та мистецького напрямків у системі взаємодії навчальної та позанавчальної роботи.

Предмет дослідження - педагогічні умови художньо-творчого виховання обдарованої учнівської молоді спеціалізованих шкіл, гімназій, ліцеїв у позанавчальний час.

Мета роботи полягає у теоретичному обґрунтуванні і експериментальній перевірці системи організації художньо-творчого виховання обдарованої учнівської молоді у позанавчальний час, розвитку у неї художніх інтересів до української літератури, кіно, театру, музики з метою реалізації індивідуальності старшокласника й формування на цій основі художньо-творчої активності особистості.

Гіпотеза дослідження. Ми виходили з положення про те, що важливим фактором підвищення ефективності художньо-творчого виховання учнівської молоді спеціалізованих шкіл, гімназій, ліцеїв у позанавчальний час є організація цієї роботи як педагогічної системи, що передбачає взаємодію школи з закладами соціально-культурної сфери і сприяє активній самореалізації особистості молодого людини в процесі її творчої діяльності.

Реалізація мети і гіпотези дослідження передбачала виконання слідуєчих завдань:

- дослідити тенденції розвитку естетичного виховання дітей і молоді у позанавчальний час в Україні, узагальнити і теоретично усвідомити досвід роботи спеціалізованих шкіл, гімназій, ліцеїв, колегіумів, різних типів навчально-виховних комплексів, об'єднань та інших закладів соціально-культурної сфери у художньо-творчому вихованні обдарованої учнівської молоді;

- з'ясувати специфічні особливості і невикористані резерви художньо-творчого виховання старшокласників в умовах спеціалізованих шкіл, гімназій, ліцеїв у позанавчальний час;

- визначити оптимальні педагогічні умови художньо-творчого виховання обдарованої учнівської молоді у позанавчальний час;

- впровадити у практику позанавчальної роботи спеціалізованих шкіл, ліцеїв, гімназій психолого-педагогічну службу, спрямовану на оптимізацію процесу художньо-творчого розвитку особистості.

Хронологічні рамки. Витоки художньо-творчого виховання дітей і юнацтва в Україні йдуть з глибини віків. Аналіз проблеми, проведений автором впродовж значного періоду, починаючи від повоєнного часу і закінчуючи 90-ми роками ХХ століття, дозволив визначити характерні тенденції і особливості розвитку процесу становлення художньо-просвітницької роботи зі школярами в історичній ретроспективі, а також в сучасному соціокультурному контексті.

У дослідно-експериментальній роботі брало участь 600 школярів 9-11 класів спеціалізованих шкіл, ліцеїв, гімназій м. Києва, а також викладачі, організатори позакласної і позашкільної роботи, працівники закладів соціокультурної сфери, батьки старшокласників. Дослідження проводилось у 1989 - 96 рр. у три етапи.

На першому етапі (1989 - 1991 рр.) вивчено філософську, психологічну, педагогічну, культурологічну літературу за проблемою; виявлено міру її розробленості, здійснено аналіз художньо-творчого виховання учнів спеціалізованих шкіл, гімназій, ліцеїв у позанавчальний час; визначено основні напрямки дослідження; сформульовано робочу гіпотезу дослідження.

На другому етапі (1991-1993 рр.) проведено констатуючий експеримент, розроблено дослідницький матеріал для здійснення формуючого експерименту.

На третьому етапі (1993-1996 рр.) проведено формуючий експеримент спрямований на розробку і дослідну перевірку організації системи художньо-творчого виховання старшокласників у позанавчальний час, узагальнено результати дослідження.

Стан наукової розробки проблеми. Проблема художньо-творчого виховання обдарованої учнівської молоді у позанавчальний час до цього часу системно, комплексно не досліджувалась вітчизняною наукою.

Досвід роботи навчальних закладів нового типу: гімназій, ліцеїв, коледжів, шкіл-комплексів, авторських, приватних шкіл тощо - свідчить про те, що в рамках позакласної та позанавчальної діяльності закладені можливості для самореалізації учнів у різних видах творчої праці. Однак, ця робота поки що не набрала характеру системи, проводиться без належного педагогічного керівництва й виховної тактики і не відповідає вимогам часу. Важливо переосмислити зміст,

форми і методи виховання обдарованої учнівської молоді, що склалися в умовах позанавчальної роботи, дослідити педагогічні умови оптимізації цієї діяльності.

У дослідженні нами використовувались важливі висновки щодо психології творчої особистості, здійснені діячами раннього українського просвітництва. Так, Феофаном Прокоповичем було визначено різні рівні художньої обдарованості. Відомий вчений М.В.Ломоносов, що збагатив свій мистецький досвід навчанням у Київській академії, також звернувся у своїй роботі до проблем виховання талановитої молоді, визначив якості, що властиві поетично обдарованій людині.

Добре розуміючи безпосередній зв'язок між художнім вихованням дітей і молоді й долею культури свого народу, діячі української літератури і мистецтва М.Вовчок, Л.Українка, І.Франко, Т.Шевченко, М.Коцюбинський, М.Лисенко, К.Стеценко, М.Леонтович, Я.Степовий, Д.Сичинський, Ф.Колесса, С.Людкевич та ін. плідно працювали над створенням творів для дітей, закладали підвалини художньо - естетичного виховання підростаючого покоління.

Помітний внесок у розвиток теоретичних засад української національної школи, практичних питань позашкільного і сімейного виховання залишив журнал "Світло" редакційним комітетом у складі Г.П.Шестюка, С.Ф.Русової, С.П.Черкасенка.

Дослідженню питань виховання обдарованої особистості присвятили свої праці О.О. Потебня (заснував харківську школу вивчення художньої творчості), В.І.Штерн, Ф.Р. Дунаєвський, М.Ю. Сиркин, І.В.Карпов та багато інших українських вчених, що працювали наприкінці XIX - початку XX століття.

У 20 - 30-і роки на Україні широке визнання одержала спеціалізована школа для виховання обдарованої молоді. Ідею цієї школи гаряче підтримали вчені В.М. Екземплярський, Ф.І.Шміт та інші.

З початком науково-технічної революції (кінець 50-х - початок 60-х років XX ст.) розширились дослідження з психології творчості, що було обумовлено посиленням інтересу науки до художньої діяльності людей. Вивченню питань синтезу технічної і художньої творчості присвятили свої праці такі вчені, як: Г.Анфімов, В. Гошовський, Р.Зарінов, А.Банін, Д.Кабалевський, Ю.Келдиш та багато інших.

80-ті роки ознаменувались появою значної кількості робіт. З розвитку творчих здібностей дітей і молоді, прилучення їх до цінностей культури (О.С.Митрофанов, С.Г.Родчанін, Б.М.Тєплов, Б.С. Мейлах, Ю.А.Гусєв, Д.І.Говорун, Є.С.Громов). Тема художньої творчості активно розроблялась науковими авторськими колективами.

Але необхідно зазначити, що незважаючи на те, що процес художньо-естетичного виховання дітей та молоді дуже складний і тривалий в суспільно-історичному розвитку України, проблема художньо-творчого виховання обдарованої учнівської молоді спеціалізованих шкіл, гімназій, ліцеїв, колегіумів, а також різних типів навчально-виховних комплексів, об'єднань в умовах позанавчальної діяльності спеціально не розглядалась. В окремих роботах таких дослідників, як А.В.Лопухівська, М.В.Гриценко, Н.Д.Колосовська, З.Л.Берегівський, Б.М.Ступарик та інші дається певна уява про виховні можливості спеціалізованої школи, зокрема й позанавчальної діяльності. Узагальнюється досвід роботи окремих учнівських клубів у рамках спеціалізованих шкіл, гімназій та ліцеїв, колегіумів, а також різних навчально-виховних комплексів, об'єднань. Однак, цей матеріал не систематизований, носить інформативний характер.

Особливий інтерес для нашого дослідження становлять праці вчених Ю.З.Гільбуха, А.В.Лопухівської. Зокрема, А.В.Лопухівська вивчала питання з розвитку гімназій та ліцеїв в Україні, однак художньо-творче виховання обдарованої молоді не було спеціальною темою її дослідження. Ю.З.Гільбух досліджував феномен обдарованості особистості й можливості вимірювання інтелекту дітей. Ним була розроблена нормативна шкала для діагностики обдарованості тощо. Але питанням художньо-творчого виховання обдарованої особистості він не приділив спеціальної уваги.

Матеріали вивчення літературних джерел дали можливість зробити висновок, що не дивлячись на широке коло наукових досліджень, в українській педагогічній науці немає наукових робіт, присвячених проблемі художньо-творчого виховання обдарованої учнівської молоді у позанавчальний час.

Теоретико-методологічною основою дослідження стали праці таких вчених: Є.І.Белькінда, Б.С.Мейлаха, А.В.Пірадова, Н.В.Рожественської, Ю.Л.Афанасьєва, О.К.Тихомирова, А.Ф.Лосєва, О.О.Потебні, А.М.Харитонова, Б.І.Додонова, Г. Сельє, І.С.Кона, Л.І.Божовича,

О.М.Леонтєва, Г.С.Костюка, Г.І.Шамової, П.С.Анохіна, В.А.Соловійова. У своєму дослідженні автор спирався на роботи таких вчених, як: Б.Т.Ліхачев, Є.В.Квятковський, М.І.Засуха, К.Н.Ахметов, О.Г.Миронюк, М.М.Поплавський, В.І.Чепелєв, Н.М.Цимбалюк, Т.І.Левченко, Н.М.Тарасюк, А.К.Бриль, Н.В.Мельниченко, О.М. Олексюк.

Для обґрунтування теоретичних, методологічних і методичних основ дослідження автором широко використовувались наукові праці педагогів і психологів: С.Л.Рубінштейна, Б.Г.Ананьєва, А.Г.Асмолова, Г.О.Балла, А.А.Бодалева, Л.С.Виготського, Б.М.Тєплова, В.В.Давидова, Л.П.Коваль, О.П.Рудніцької, Л.А.Хлєбнікової.

Важливими в плані нашого дослідження були роботи присвячені проблемам художньої творчості. Це, зокрема, праці О.А.Апраскіної, Н.О.Ветлугіної, М.О.Кнебель, О.Г.Костюка, А.Н.Лука, Г.М.Падалки.

Особливе значення для дисертаційного дослідження мали джерела і література на англійській, німецькій мовах, що дозволило в контексті зарубіжного досвіду вивчити сучасні погляди на художньо-творче виховання обдарованих дітей і молоді.

Джерелознавчою базою дослідження є літературні матеріали: роботи психолого-педагогічного, культурологічного напрямів, які висвітлюють різні аспекти процесу художньо-творчого виховання старшокласників в умовах спеціалізованих шкіл, гімназій, ліцеїв у позанавчальний час, статистичні збірники, монографії, періодична преса. В дисертації широко представлено зарубіжний досвід організації культурно-дозвіллевої діяльності, вивчались проблеми і перспективи її розвитку в країнах Західної Європи, Росії, Ізраїлю, США.

В процесі роботи застосовувались такі методи: педагогічні спостереження, анкетне опитування, інтерв'ю, бесіди з старшокласниками і батьками, викладачами, що здійснюють керівництво позанавчальною роботою, з працівниками соціально-культурної сфери, з діячами культури, а також тестування, експеримент. Як документальні джерела при написанні роботи використовувались наступні: перегляд відеозаписів окремих культурно-дозвіллевих заходів різних країн, публікації в пресі тощо.

Наукова новизна дисертації. Вперше узагальнюється і теоретично осмислюється досвід художньо-творчого виховання учнівської молоді ліцеїв, гімна-

зій, спеціалізованих шкіл у позанавчальний час. Аналіз проблеми дозволив обґрунтувати специфічні особливості художньо-творчого виховання обдарованої учнівської молоді.

На основі соціально-педагогічного дослідження, проведеного під керівництвом автора, виявлено сучасний стан художньо-творчого виховання учнівської молоді в умовах ліцею, гімназії, спеціалізованої школи у позанавчальний час.

В дисертації запропоновано і експериментально перевірено науково обґрунтовану систему художньо-творчої роботи зі старшокласниками у позанавчальний час, яка може бути орієнтиром у процесі здійснення естетичного виховання старшокласників.

Розроблена і пройшла дослідну перевірку програма діагностики художньо-творчого розвитку старшокласників. Впроваджено у практику художньо-творчого виховання учнівської молоді у позанавчальний час нові комп'ютерні технології.

Проведено дослідження мотиваційної сфери учнів 9 - 11 класів спеціалізованих шкіл, гімназій, ліцеїв щодо участі у художньо-творчій діяльності у позанавчальний час, що дозволило визначити стратегічні напрямки оптимізації виховного процесу старшокласників.

Розроблені конкретні рекомендації щодо удосконалення художньо-творчого виховання учнівської молоді у позанавчальний час.

Теоретична значимість. На основі аналізу основних тенденцій та специфічних особливостей художньо-творчого виховання обдарованої учнівської молоді розроблено педагогічну технологію організації цієї роботи в умовах спеціалізованих шкіл, гімназій, ліцеїв.

Практична значимість дослідження. Спеціально організована система художньо-творчої роботи зі старшокласниками у позанавчальний час, розроблена автором, що пройшла дослідно-експериментальну перевірку, дозволяє зробити висновок про перспективність і ефективність такої діяльності, спрямованої на стимулювання специфічної творчої активності особистості. Конкретні результати даного експерименту можуть бути застосовані в практиці роботи спеціалізованих шкіл, ліцеїв, гімназій, колегіумів, а також різних типів навчально-виховних комплексів України, а також використані викладачами вищих навчальних закладів

в процесі підготовки курсів лекцій, проведення семінарських і практичних занять, написанні курсових і дипломних робіт.

Окремі положення і результати дослідження можуть дозволити відповідним органам у розробці планів і програм з художньо-творчого виховання старшокласників у позанавчальний час, а також допоможуть працівникам освіти, культури і мистецтва в оптимізації виховного процесу з учнівською молоддю.

Достовірність результатів роботи була забезпечена теоретичним обґрунтуванням і цілеспрямованим використанням взаємодіючих методів дослідження, адекватних предмету, завданням і логічній структурі дисертації, кількісним і якісним аналізом фактів, одержаних у ході цієї роботи, математичною обробкою даних і їх інтерпретацією.

А п р о б а ц і я. Дослідження здійснювалось у процесі експериментальної роботи з художньо-творчого виховання старшокласників в умовах спеціалізованого навчального закладу у позанавчальний час. З основними положеннями дисертації автор виступав на науково-практичних конференціях у містах Харкові, Львові, Києві, Мінську, науково-методичних засіданнях вчителів, що займаються вихованням обдарованої молоді. Було опубліковано 9 наукових робіт.

На захист виносяться такі положення:

1. Художньо-творче виховання старшокласників ліцеїв, гімназій, спеціалізованих шкіл у позанавчальний час сприяє самореалізації особистості, залученню її до самодіяльності, самоосвіти;

2. Успішне вирішення проблеми художньо-творчого виховання старшокласників в умовах спеціалізованого навчального закладу у позанавчальний час знаходиться у прямому взаємозв'язку з організацією цієї роботи як науково-обґрунтованої системи з врахуванням мотиваційної сфери учнів 9-11 класів, рівня їх художнього розвитку. При цьому особливу роль відіграє функціонування психологічної служби в рамках організації педагогічної системи художньо-творчого виховання старшокласників, здійснення постійного контролю за зрушеннями у мотиваційній сфері учнів і внесення, відповідно до одержаної інформації, коректив у роботу.

Структура дисертації.

Необхідність досягнення поставленої мети і завдань дослідження визначили таку структуру дисертації: вступ, два розділи, заключення, список використаної літератури і додатки.

II. ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ.

У вступі розкривається актуальність обраної проблеми та науково-практична цінність теми дисертації, викладаються мета, завдання, об'єкт, предмет, методи дослідження, а також визначаються наукова новизна, теоретичне і практичне значення дослідження, подається аналіз літературних джерел.

У першому розділі "Художньо-творче виховання обдарованої учнівської молоді у позанавчальний час в умовах спеціалізованих шкіл, ліцеїв, гімназій як соціально-педагогічна проблема" проведено історико-педагогічний аналіз становлення художньо-просвітницької роботи зі школярами в контексті розвитку української культури в цілому. В рамках цього дослідження умовно виявлено чотири етапи, які позначені характерними прикметами часу і ставленням до виховання обдарованих дітей та молоді.

На першому етапі, який охопив найбільш тривалий період дожовтневих років, встановлено, що у навчальних закладах різних рівнів (у Братських, монастирських, співацьких школах, у Києво-Могилянській академії, а також у гімназіях, ліцеях та ін.) була спрямованість педагогічного процесу на кінцевий результат роботи, а саме, оволодіння на високому професійному рівні літературним мистецтвом, музикою, співом, малюванням тощо. Значна увага приділялась розвитку творчих здібностей учнів, зокрема одержанню вмінь і навичок критично виказувати свої знання, складати промови, вірші на честь визначних осіб, привітання до свят, панегірики й навіть шкільні драми і веселі різдвяні та великодні вірші. Простежується, що ця робота проводилась у тісному зв'язку навчальної та позанавчальної роботи. В умовах станового характеру освіти особлива увага робилась на вихованні інтелектуальної еліти з дітей заможного населення. Широку гуманітарну освіту мали змогу отримати лише діти багатих сановників. Дослідженню проблем виховання обдарованих дітей та молоді були присвячені спеціальні теоретичні праці вітчизняних педагогів і діячів сучасності, які брали безпосередню участь у розробці спеціальних художньо-виховних програм.

На другому етапі художньо-просвітницької роботи спеціалізованих навчальних закладів (20-30-ті рр. XX ст.) акцент у роботі робився на індивідуалізації процесу навчання і виховання. Держава виявляла піклування до виховання обдарованих дітей, створювались школи різних ступенів, дітям

надавалась можливість продемонструвати свої набутки широкому загалу людей (проводились огляди, фестивалі, концерти, імпровізаційні свята-мітинги, свята-маніфестації, драматичні і літературно-музичні агітаційно-пропагандистські вечори, виставки художніх робіт тощо). Особливого розквіту у ці роки одержала спеціалізована школа, яка розгорнула свою роботу на основі здобутків педології. Але на початку 30-х років наступив кризовий стан у освітньо-виховному процесі обдарованих дітей, було засуджено педологію як науку, виникає новий тип школи - загальноосвітня, де обдарована особистість виключалася з кола важливих проблем педагогіки.

Культурно-просвітницьку роботу з обдарованими дітьми, умовно визначеного нами третього періоду ми віднесли до часу "відлиги" (50-60 рр. ХХ ст.). У школах і вузах нашої країни панувала атмосфера творчості і пошуку, була розгорнута широка мережа гуртків, класів і шкіл з поглибленим вивченням предметів. Започатковується проведення міських, районних, обласних, республіканських виставок дитячої творчості, фестивалів, конкурсів, зльотів тощо, в яких брала участь обдарована молодь. Ці заходи увійшли в традицію культурно-просвітницької роботи. Однак, вже у кінці 60-х років увага педагогічної громадськості переноситься з обдарованої особистості на розробку теоретичних питань виховання комуністичної моралі у будівника нового суспільства.

Четвертий етап розвитку культурно-просвітницької роботи з обдарованими школярами припадає на 80-ті роки і продовжується до нашого часу. Завдання гуманітаризації й гуманізації виховання актуалізували дослідження проблем виховання обдарованих дітей та молоді. Спеціалізовані навчальні заклади стають прикметою сьогодення. Визначаюся нові підходи до виховання обдарованих дітей та молоді.

У дослідженні особлива увага звернена на визначення теоретико-методологічних підходів до художньо-творчого виховання учнівської молоді спеціалізованих навчальних закладів у позанавчальний час.

Нами визначаються такі принципи і підходи до організації художньо-творчого виховання обдарованої учнівської молоді у позанавчальний час: діяльнісний, індивідуально-диференційований, особистісно-орієнтований, системний, розвитку активності. Зокрема, вирішальна роль відводиться принципу діяльнісного підходу (Л.С.Виготський, О.М.Леонтєв, А.В.Петровський, Ю.Л.Афанасьєв).

Реалізація **діяльнісного** підходу у вихованні в аспекті нашого дослідження дозволила розвинути у учнів творче сприйняття творів мистецтва, сформувані у них спеціальні навички художньо-творчої діяльності.

Художньо-творче виховання обдарованої учнівської молоді передбачало використання **індивідуально-диференційованого** підходу (І.С.Кон, А.В.Петровський, А.Г.Асмолов, Г.С.Костюк). У позанавчальній роботі це дозволило націлити особистість на реалізацію своїх духовних потенцій, розширити межі власної діяльності, зацікавити її новою справою, в той же час враховувались особливості кожної контактної групи (колективу). Саме внутрішньо-групові особливості складали своєрідні варіанти статусно-сформованих структур мікрогрупи, визначали характер кожного угруповання старшокласників у сфері їх позанавчальної діяльності. Основними показниками статусно сформованих мікрогруп виступав індекс їх групової динаміки, привабливість мікрогрупи для кожного з її членів, спрямованість учасників на досягнення мети у діяльності.

Важливе місце у побудові експерименту відводилось **особистісно-орієнтованому** підходу, реалізації якісно нових методів співтворчості, в основу яких покладено суб"єкт-суб"єктні відносини. У дослідженні **активність суб"єкта** виступала як вирішальний фактор здійснення художньо-творчої діяльності (Л.І.Арістова, Г.І.Щукіна, І.Ф.Харламов та інші). Ми розглядаємо **художньо-творчу активність** як багатокомпонентну характеристику, що накладається на такі характеристики діяльності, як інтерес до процесу художньої творчості, рівень оволодіння засобами та прийомами мистецької діяльності, а також ставлення старшокласників до участі у різноманітних художніх заходах, що проводяться в рамках позанавчальної роботи школи та закладами соціально-культурної сфери.

У роботі обґрунтовується **системний** підхід до художньо-творчого виховання обдарованої учнівської молоді (П.К.Анохін, Б.Ф.Ломов, Н.В.Кузьмін, К.К.Платонов, В.С.Тюхтін, В.А.Солов'йов). Художньо-творче виховання старшокласників спеціалізованих навчальних закладів пов'язано з розробкою цілісної системи виховних впливів, де школа виступає як єдиний центр організації позанавчальної роботи.

У роботі досліджуються особливості розвитку соціально-психологічної сфери обдарованої учнівської молоді в

процесі здійснення констатуючого експерименту. Було визначено чотири групи респондентів, яким властиві такі рівні ставлення до мистецтва.

1) **Низький.** Досвід спілкування з мистецтвом недостатній. Оціночне судження не розвинене. Легко піддаються впливу однолітків, ближчого оточення, мікрогрупи.

2) **Емоційно-почуттєвий.** Знаходяться на рівні "подобається - не подобається". У здійсненні об'єктивних оцінок заважає підвищена імпульсивність, захопленість певними героями, літературними типажми, творчістю окремих художників, композиторів, виконавців.

3) **Активно-творчий.** Спостерігається досить яскраве тяжіння до самопізнання, саморозвитку. Це виявляється у активній творчості, імпровізації, виконавській діяльності, розвиненому смаку.

4) **Критично-теоретичний.** Виявлена активна позиція "критика-теоретика", що забезпечується творчим переосмисленням художнього тексту, глибокими знаннями з теорії предмету, набутими навичками оцінки змісту і форми твору, спрямуванням на дослідницьку роботу. Представники цього типу мають розвинені навички рецензування, реферування, анотування, аналізу конкретних творів.

У другому розділі "Шляхи удосконалення художньо-творчої роботи з учнівською молоддю у позанавчальний час" дається обґрунтування дослідно-експериментальної роботи. Ця проблема розглядається як цілісна педагогічна система, що включає: мету діяльності, зміст роботи, методику діагностики розвитку соціально-психологічної сфери обдарованої особистості, методику виховного впливу, організаційні форми.

Система художньо-творчого виховання учнівської молоді (9-11 кл.) передбачала комплексність у підході до вивчення різних видів мистецтв, а також використання особистісно-орієнтованого підходу у художньо-естетичному вихованні старшокласників, розвитку їх художніх інтересів. Така система включала наступне: розробку програм художньо-творчого виховання обдарованої учнівської молоді в позанавчальний час засобами різних видів мистецтва (театру, літератури, музики та кіно); активне залучення до цієї роботи школи, закладів соціально-культурної сфери, батьків, Центру соціально-психологічної підтримки дітей та юнацтва, Палацу та Будинків дитячої та юнацької творчості тощо; реалізацію

духовного потенціалу обдарованої особистості, її прагнення до спілкування; актуалізацію художньо-творчих інтересів у різних видах діяльності; спрямування старшокласників на участь у колективних формах творчої діяльності.

В ході формуючого експерименту було апробовано систему педагогічних впливів, що включала індивідуалізовані програми з художньо-творчого виховання обдарованої учнівської молоді у позанавчальний час.

Всіх учасників експерименту умовно було поділено на дві групи, що відрізнялись ставленням до мистецтва. До першої групи входили учасники експерименту, які умовно визначались як "художньо розвинені". До другої групи належали учні, що визначені нами як "недостатньо розвинені".

На першому етапі роботи проводилась діагностика розвитку соціально-психологічної сфери обдарованої учнівської молоді, яка покладалась на експериментальну психологічну службу. Таку службу було започатковано на базі природничо-наукового ліцею №145 м. Києва. У розробці основних підходів до організації її роботи використовувались теоретичні положення І.В.Дубровіної, В.В.Веселова, Ю.З.Гільбуха. Функціонування експериментальної психологічної служби в умовах позанавчальної роботи визначалось завданнями єдиного педагогічного процесу, що був спрямований на виховання та розвиток обдарованої особистості. Діяльність психолога визначалась завданнями психопрофілактики, психокорекції і розвитку обдарованої учнівської молоді, консультування і психологічної освіти батьків, розробку рекомендацій для складання індивідуальних програм художньо-творчого виховання кожного старшокласника.

На другому етапі дослідницької роботи було розроблено виховну тактику, яка мала такі напрямки: педагогічний вплив на мотивацію учнів через переконання, пояснення, стимулювання та усвідомлення, а також визначення основних аспектів художньо-творчого виховання обдарованої учнівської молоді (пізнавального, комунікативного, критично-теоретичного, творчого).

Експериментом передбачалась організація клубу "Старшокласник", що був організований на базі природничо-наукового ліцею N145 м. Києва. Його структура уявляла розгалужену мережу гуртків, факультативів, художніх секцій, творчих об'єднань, що активно співпрацювали з різноманітними закладами соціально-культурної сфери. Значне місце у художньо-творчому вихованні учасників клубу

“Старшокласник” відводилось вивченню і відродженню традицій української родинно-побутової культури, вихованню у учнів глибокої поваги до батьків, до свого родоводу, історичного минулого, любові до рідної мови та культури. Тут мали місце такі заходи: концерти народної творчості, фольклорні свята, вечорниці, свята рідної мови, вечори народної музики та танцю. Значна увага приділялась навчально-пізнавальному аспекту. Читались спецкурси з культурології, української словесності, історії театру і кіно, теорії музики та музичного виконавства, поетичного та прозаїчного слова, вокалу, ритміки, хореографії, народознавства, етнографії та фольклору України, основ дизайну, драматичного слова. Старшокласників знайомили з програмами художньо-естетичного циклу, що розроблені українськими та зарубіжними педагогами. Зокрема, використовувався “Український каталог програм для навчання та мультимедіа енциклопедій” для роботи на персональному комп’ютері. Сюди увійшли такі програми: “Centiru Art”, “Art Gallery for Windows”, “ Beethoven’s 9th Dial” (показ шедеврів з художніх виставок світу); “Cannes Film Festival” (запис відомого кінофестивалю); “Great Museums of Europe” (видатні музеї Європи); “Great Artists” (розповідь про визначних художників); “ RCD Art & Music: 4 SD (колекція з чотирьох дисків: середньовіччя, ренесанс, бароко та вісімнадцяте століття); “ Bluez Guitar” (навчання гри на блюз-гітарі). Важливим моментом колективної творчої праці учасників клубу “Старшокласник” була організація спеціальних заходів, спрямованих на підвищення рівня культури спілкування. Особливе місце відводилось залученню старшокласників до участі у фольклорних експедиціях, екскурсіях, походах, що передбачала спільне пошукову роботу. Старшокласники вивчали історію свого регіону, збирали і записували пісні й обряди тощо. Чільне місце відводилось проведенню індивідуальних консультацій, спеціальних годин організації науково-пошукової діяльності. В рамках роботи клубу учні активно займалися самостійною творчістю: написанням оповідань, гуморесок, віршів, авторських пісень, музики, сценаріїв, підготовкою та випуском шкільних газет і журналів тощо. Виправдало себе проведення “Поетичних турнірів” на яких старшокласники складали короткі вірші на задану тему, епіграми, привітання тощо, виконували написані ними літературно-музичні експромти. За мету всієї діяльності клубу “Старшокласник” було визначено залучення учасників до критично-теоретичної діяльності, зокрема, аналізу мистецьких творів з метою їх оцінки і

виявлення творчого авторського стилю, засобів художньої виразності й недоліків, що можуть мати місце у творчості митців. Як ефективні визначені такі методи: проблемно-пошукові (розумового штурму, брейнстормінгу, метод проектів), творчий метод синетики, а також колективного обговорення творчих доробок учнів.

З метою формування художньо-творчої активності учасників експерименту нами були визначені такі показники:

- **п і з н а в а л ь н и й**, що є свідченням набуття ґрунтовних теоретичних знань, спілкування з творами мистецтва і навичок здійснення критично-теоретичної діяльності;

- **ц і н н і с н о - о р і є н т а ц і й н и й**, який передбачає рівень сформованості художнього смаку й сприйняття різних видів мистецтва;

- **к о м у н і к а т и в н и й** є вираженням комунікабельності особистості. Це, зокрема, задоволення потреби у міжособистісних контактах, реалізація свого творчого потенціалу в умовах колективного спілкування, створення атмосфери співтворчості та взаєморозуміння;

- **е м о ц і й н о - п о ч у т т ь в и й** відображує ставлення особистості до творчості. Тут можна визначити такі рівні. По-перше, це - високий рівень задоволеності від експериментальних художніх заходів, що проводяться в рамках позанавчальної роботи спеціалізованого навчального закладу, участі у художніх гуртках, здатність створювати радісний емоційний фон і позитивні переживання, що адекватні художньому завданню. По-друге, середній рівень. Тут може мати місце недостатня саморегуляція, емоційне напруження, надмірне хвилювання, збудженість, що впливає на якість виконання творчих завдань. По-третє, низький рівень. У респондентів цієї групи спостерігається неспроможність керувати своїм емоційним станом, зосередитись на власних переживаннях й внутрішньому емоційному стані, що ускладнює процес вирішення художньо-творчих завдань;

- **е м о ц і й н о - в о л ь о в и й** характеризує наявність у особистості таких рис, як наполегливість, самостійність, спрямованість вольового зусилля на виконання художньо-творчих завдань. Це - високий рівень емоційно-вольового показника. Щодо середнього рівня, то тут визначає учнів нерішучість, недостатня мобільність і цілеспрямованість у вирішенні художньо-творчих завдань. Низький рівень розвитку емоційно-вольового компоненту передбачає виконання дія-

льності лише за безпосередньою вимогою керівника, недостатню самостійність, інертність у вирішенні завдань.

- перетворюючо-практичний втілює рівень оволодіння навичками і прийомами художньо-творчої діяльності. Тут спостерігається градація від власної художньо творчості до активного включення у різноманітні художні заходи й репрезентація власних авторських програм тощо (високий рівень) до можливості реалізувати себе у мистецтві на основі поглибленої самостійної роботи (середній) і до звичайної зацікавленості у художній діяльності (низький).

Суттєвим показником розвитку соціально-психологічної сфери старшокласників у дослідженні виступали їх художні інтереси, що розглядалися нами у співвідношенні з потребами, метою та емоційно-вольовими установками учнів. Виходячи з існуючих підходів до поняття інтересу (А.О.Смірнова, О.Г.Ковальов, Л.І. Божовича, Т.І.Щукіної), ми розглядаємо інтерес як вибірккову активність усвідомлення почуттів і волі особистості, яка обумовлена об'єктивними факторами, що перетворюються в діяльність. Художні інтереси є досить суттєвим показником розвитку соціально-психологічної сфери особистості, адже за ними криється емоційний та інтелектуальний досвід, рівень культури особистості. Художніми інтересами звичайно не обмежується ціннісне поле особистості, але в аспекті нашого дослідження важливо саме те, що художні інтереси безпосередньо впливають на розвиток художньо-творчої активності старшокласників. У цьому зв'язку зміст художнього інтересу розглядається нами як складний комплекс властивостей особистості, де фактори розвитку обдарованої особистості відіграють визначальну роль. Рівень сформованості художніх інтересів особистості визначався за такими показниками: ступенем стійкості інтересу (ситуативний чи сталий) та за характером активності художнього інтересу у загальному просторі художньо-творчої діяльності, спрямуванням особистості на самоосвіту та самовиховання. На основі визначення спільних художніх інтересів стало можливим створення мікро- та макрогруп, що об'єднані у специфічних видах діяльності, що дозволило учням значно повніше реалізовувати свій творчий потенціал.

Результативність експериментальної роботи перевірялась нами за допомогою методики зрізів. Інформація про певні зрушення у розвитку соціально-психологічної сфери заносилась до комп'ютерного банку даних. На основі математичної обробки одержаних даних визначався коефіцієнт

стійкості інтересів до певного виду мистецтва в контрольній та експериментальній групах, у які увійшли дві категорії учнів - "розвинені" та "недостатньо" художньо розвинені. У порівнянні з контрольною групою, в експериментальній відбулось не тільки якісне зростання коефіцієнту стійкості інтересу до певного виду мистецтва, але й певна переорієнтація у доборі видів мистецької діяльності. Так, у експериментальних групах респондентів "художньо розвинених" і "недостатньо розвинених" у структурі художніх інтересів перше місце відводиться театральному мистецтву. У "художньо розвинених" цей показник становив 7.07 проти 5.61 на початку експерименту, у "недостатньо розвинених" - 6.79. проти 4.91 на початку експерименту. Це пояснюється тим, що в рамках роботи клубу "Старшокласник" функціонував експериментальний театр з постановкою вистав визначних українських діячів. За кількістю відповідей значно зріс коефіцієнт стійкості інтересу до музичного мистецтва. У "художньо розвинених" цей показник становив 6.85. проти 5.49 на початку експерименту, у "недостатньо розвинених" - 6.64 проти 3.67 на початку експерименту. Зафіксовано зрушення у інтересах до кіномистецтва та літератури. У "художньо розвинених" інтерес до кіномистецтва виражено у таких цифрах 6.88 проти 4.79 на початку експерименту, що знаходиться на третьому місці у структурі інтересів особистості, а література - 6.75. проти 5.39 на початку експерименту (четверте місце). Щодо "недостатньо розвинених", то тут спостерігається такий перебіг цифр. Кіно 6.38 проти 4.33 на початку експерименту (третє місце), література 5.95 проти 3.91 на початку експерименту (четверте місце). Систематичні заміри за зрушеннями в уподобаннях цих старшокласників свідчать про те, що було досягнуто значних результатів у роботі з художньо-творчого виховання учнівської молоді в умовах клубу "Старшокласник".

В и с н о в к и. Дослідження педагогічних умов художньо-творчого виховання обдарованої учнівської молоді у позанавчальний час дозволило зробити деякі теоретичні і практичні висновки. В ході експериментальної роботи було встановлена ефективність педагогічної технології, розробленої в дослідженні, доцільність використання індивідуалізованих програм з художньо-творчого виховання обдарованої учнівської молоді у позанавчальний час. На основі визначення педагогічної системи організації художньо-творчого виховання обдарованої учнівської молоді сформовано гнучку взаємодію навчальної та позанавчальної роботи, активне залучення

до цієї роботи закладів соціально-культурної сфери, Центру соціально-психологічної підтримки дітей та юнацтва, Палацу та Будинків дитячої та юнацької творчості тощо, спонсорів та меценатів (з метою підтримки юних обдарувань).

У дослідженні теоретично розроблено і експериментально перевірено основні форми діяльності психологічної служби в плані діагностики розвитку соціально-психологічної сфери обдарованої учнівської молоді, вимірювання її художньо-творчих здібностей. З цією метою пройшли апробацію тести на визначення кількісних й якісних показників психологічних характеристик особистості, які можливо використовувати у процесі роботи з художньо-творчого виховання обдарованої учнівської молоді у позанавчальний час.

Було накреслено напрямки ефективного використання аудіовізуальних засобів і комп'ютерних технологій в умовах позанавчальної діяльності: самостійна розробка обдарованою учнівською молоддю сучасних комп'ютерних програм з художньо-естетичної тематики, залучення старшокласників до самостійної роботи на ПК, використання у цій роботі сучасних методик, спрямованих на художньо-творчий розвиток обдарованої особистості у позанавчальний час; організація творчих аматорських груп і студій з створення нової кінопродукції (мультфільмів, дитячих та юнацьких науково-популярних фільмів та відеопрограм.

Перспективним напрямком художньо-творчого виховання обдарованої учнівської молоді спеціалізованих навчальних закладів може бути впровадження у позанавчальну роботу з обдарованою учнівською молоддю такої нової форми, як організація "Internet"-клубів, кафе тощо. Робота в системі "Internet" дозволяє працювати з комп'ютерним дизайном, користуватись інформацією, що надходить з електронної пошти, мати доступ до телекомунікацій. Тут учні можуть брати участь у створенні електронних бібліотек, в які включаються дайджест-реферати, електронні музеї рідного краю, книжки, журнали, виставки. Така інформація зберігається у міжнародному архіві системи "Internet", що створює необхідні передумови для пропагування культури нашої країни, окремих регіонів та районів міста. На нашу думку, дослідження цього аспекту проблеми художньо-творчого виховання обдарованої учнівської молоді в умовах позанавчальної діяльності могло б стати продовженням розпочатого нами дослідження.

Виходячи з результатів дослідження, доцільним може бути виконання таких заходів:

- узгодити з Міністерством культури і мистецтв, Міносвітою України і впровадити у практику роботи спеціалізованих шкіл, ліцеїв, гімназій, об'єднань, комплексів тощо розроблену систему організації художньо-творчого виховання обдарованої учнівської молоді у позанавчальний час;

- рекомендувати Міністерству освіти України створити Інформаційний центр, який би виконував функції бази обміну науковими даними між спеціалістами, що займаються педагогічною роботою з художньо-творчого виховання дітей та молоді, а також зберігання інформації з нових форм і методів виховання обдарованих школярів;

- впровадити у позанавчальну роботу спеціалізованих навчальних закладів індивідуалізовані програми з художньо-творчого виховання старшокласників.

За темою дисертаційного дослідження опубліковані наступні роботи:

1. У пошуках шляхів художньо-творчого виховання молоді в умовах шкіл спеціалізованого профілю. // Питання культурології. Міжвідомчий збірник №12. - К.: КДІК, 1993. - С.134-143.

2. Проблеми і перспективи використання сучасних технічних засобів в культурно-дозвіллевій діяльності. // Питання культурології. Міжвідомчий збірник № 13. -К.: КДІК, 1994. - С. 158-167.

3. Функціонування психологічної служби у сфері творчої і рекреаційної діяльності учнівської молоді спеціалізованих шкіл України. // Збірник статей аспірантів КДІК. -К.: КДІК, 1994. -С.31-40.

4. Використання досвіду організації художньо-освітньої роботи з учнівською молоддю у Німеччині. // Питання культурології. Міжвідомчий збірник №14. -К.: КДІК, 1996. - С. 305-318.

5. Дослідження читацьких інтересів учнівської молоді спеціалізованих шкіл. // Вісник Книжкової палати №1. - К.: КДІК, 1997. - С.16-17.

6. Педагогічні умови художньо-творчого виховання старшокласників спеціалізованої школи в позашкільний час. // Культура України: Історія і сучасність: Тези республіканської науково-теоретичної конференції. 26-28 жовтня 1992. - Х.: ХДІК, 1992. - С.94-96.

7. Психологічна служба у сфері художньо-творчого виховання молоді спеціалізованих шкіл. // Відродження і розвиток культури України: Проблеми історії, теорії і практики: Тези Всеукраїнської наукової конференції. -К.: КДІК, 1993. - С. 118-120.

8. Педагогічне керівництво з художньо-творчого розвитку старшокласників у позанавчальний час. // Культурно-просвітницька діяльність в сучасних умовах: Тези наукової конференції викладачів та аспірантів культурологічного факультету. -К.: КДІК, 1994. -С.123-124.

9. Психолого-педагогічні основи виховання обдарованої особистості. // Культурно-просвітницька діяльність в сучасних умовах: Тези наукової конференції викладачів та аспірантів культурологічного факультету. -К.: КДІК, 1994. -С. 139-142.

Гавеля Оксана Миколаївна

Педагогічні умови художньо-творчого виховання обдарованої учнівської молоді у позанавчальний час.

Дисертація на здобуття вченого ступеня кандидата педагогічних наук з спеціальності 13. 00. 05. - соціальна педагогіка. Київський державний інститут культури, м. Київ, 1997.

В дослідженні теоретично обґрунтовано систему організації художньо-творчого виховання обдарованої учнівської молоді в умовах позанавчальної роботи спеціалізованої школи, ліцею, гімназії, колегіумів, а також різних типів навчально-виховних комплексів і об'єднань.

Запропоновано вивчення соціально-психологічної сфери старшокласників, їх художньо-творчої активності в рамках функціонування психологічної служби. Розроблено програму художньо-творчого виховання старшокласників спеціалізованих навчальних закладів.

Ключові слова: художньо-творче виховання, обдарованість, соціально-психологічна сфера, психологічна служба, творча активність .

Гавеля Оксана Николаевна

Педагогические условия художественно-творческого воспитания одаренной учащейся молодежи во внеучебное время.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13. 00. 05 - социальная педагогика. Киевский государственный институт культуры, г.Киев, 1997.

В исследовании теоретически обосновывается система организации художественно-творческого воспитания одаренной учащейся молодежи в условиях внеучебной работы специализированной школы, лицея, гимназии, коллегиумов, а также разных типов учебно-воспитательных комплексов и объединений.

Предлагается изучение социально-психологической сферы старшеклассников, их художественно-творческой активности в рамках функционирования психологической службы. Разработана программа художественно-творческого воспитания старшеклассников специализированных учебных заведений.

Ключевые слова: художественно-творческое воспитание, одаренность, социально-психологическая сфера, психологическая служба, творческая активность.

Gavelya Oksana Nicolayevna

Pedagogical conditions of artistic-creative training of talented studding youth at leisure.

This is a dissertation for scientific of a Candidate of Pedagogical Science on the specialty 13. 00 . 05 "Social pedagogics"; Kiev State Institute of Culture, Kiev, 1997.

System of organization of artistic-creative training of talented youth in overschool works conditions in difference types of special education establishments and unions was theoretic based in research.

Was proposed studding of social-psychological sphere of senior pupils, their art-creative activities which function carried by psychological service. Was collaborate program of artistic-creative training of seniors pupils in specialized education establishments.

Key words: artistic-creative, talent, social-psychological sphere, psychological service, creative activities.

Висновки та рекомендації
Додатки
Література

Додаток 1
Додаток 2
Додаток 3

Більш повний текст роботи
з системної організації
художественно-педагогічної
діяльності одержаної
дипломації

Дипломатична діяльність
в системі організації
художественно-педагогічної
діяльності одержаної
дипломації

Дипломатична діяльність
в системі організації
художественно-педагогічної
діяльності одержаної
дипломації

Педагогічні аспекти
художественно-педагогічної
діяльності одержаної
дипломації

This is a dissertation for the degree
of Candidate of Pedagogical Science in the specialty 13.01.01
"Pedagogical Science" (Key State Institute of Higher Education)

Дипломатична діяльність
в системі організації
художественно-педагогічної
діяльності одержаної
дипломації

Дипломатична діяльність
в системі організації
художественно-педагогічної
діяльності одержаної
дипломації

Підписано до друку 22.08.97. Формат 60x84 / 16.
Папір офс. Умов. друк. арк. 0,7
Друкарня Книжкової палати України.
253094. Київ - 94, просп. Ю.Гагаріна, 27.

433836

AB 38.361
AB 38.361